

УДК 578.85/86

Сенчугова Н. А.

ДІАГНОСТИКА ВІРУСНИХ ХВОРОБ ЕФІРООЛІЙНИХ КУЛЬТУР МЕТОДОМ ЕЛЕКТРОННОЇ МІКРОСКОПІЇ

Вивчення морфології виділених вірусів показало, що троянда та м'ята уражуються паличкоподібними вірусами з розмірами 300 x 18 нм, які мають серологічну спорідненість із вірусом тютюнової мозаїки. Лаванда уражується переважно вірусом із розмірами 650-800x113 нм і має серологічну спорідненість з потівірусами.

Серед ранніх методів діагностики значного поширення набула електронна мікроскопія, що стала однією із найважливіших складових комплексу діагностичних методів у фітовірусології [1]. Метод дозволяє з великою точністю виявляти наявність вірусної інфекції в рослинах. При дослідженні вірусів препарати звичайно готують безпосередньо із соку інфікованих частин рослини або очищеного вірусу. Електронну мікроскопію використовують для ідентифікації збудника і диференціальної діагностики поряд з іншими методами, тому що розміри й морфологія часток характерні для кожного виду вірусу і є одним із критеріїв симптоматики. Водночас метод електронної мікроскопії має ряд недоліків, один із яких - низька концентрація вірусів безпосередньо в соці рослини. Іншим чинником, що зни-

жує цінність електронної мікроскопії як діагностичного методу, є суб'єктивність в інтерпретації результатів, а також неможливість диференціювати віруси різних таксономічних груп.

Матеріали та методи

Для визначення морфологічних показників і розмірів вірусів, виділених з ефіроолійних рослин, використовували метод електронної мікроскопії [2,3]. Електронномікроскопічне дослідження очищених препаратів вірусів здійснювали на електронному мікроскопі 1200 EX (Японія) при 80 кіловольтях. Переглядали препарати при інструментальному збільшенні 40-60 тис. Досліджували віруси кількома способами: методом занурення і методом нанесення на сіточку суспензії соку [3].

Перший метод полягає в занурюванні свіжого надрізу інфікованого листка в сіточку з дистильованою водою на 1-2 хв. Другий - на сіточку з плівкою-основою поміщають краплю рослинного соку або очищеного вірусного препарату, висушують при кімнатній температурі і негативно контрастують 2 %-вим розчином фосфорно-вольфрамової кислоти (ФВК), (рН 6,8) [1].

Результати та їх обговорення

Зразки, відібрані з промислових плантацій, під час візуального обстеження групувалися за такими симптомами: зміна забарвлення (мозаїка, хлороз, плямистість, різнобарвність пелюсток) та змінені форма окремих частин рослин — листків та стебла (скручування верхівок, карликовість, виродження паростків, деформація). Досліджували як сік хворих рослин, так і очищені препарати вірусів. Проводячи експерименти протягом річного циклу з рослинами, які зростають на плантаціях в агроценозі, ми дійшли висновку, що найкраще «виловлювалися» вірусні частки навесні в соці молодих листочків та влітку в суцвіттях.

При дослідженні соку вже відібраних зразків різних сортів троянди ефіроолійної, таких як Кримська красна, Таврида, Райдуга, Лань, Україна, Фестивальна і деяких із колекційного розплідника, нами було виявлено вірусні частки різних розмірів [4]. Сорт «Кримська красна» дуже виділявся серед інших обстежених сортів (рис. 1).

Аналізуючи отримані результати (див. рис. 1), необхідно підкреслити, що під час перегляду пре-

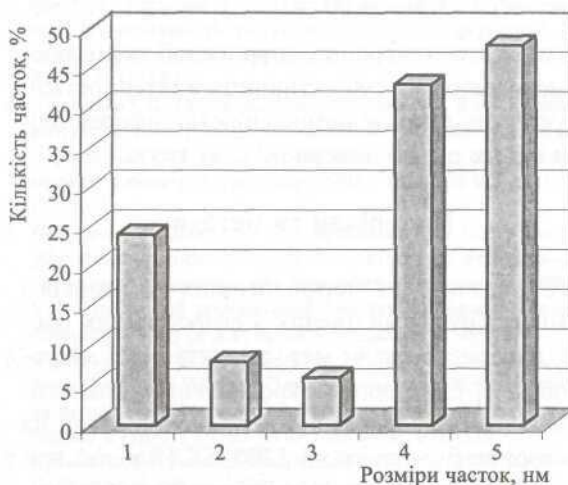

Рис. 1. Розміри часток вірусів при дослідженні в електронному мікроскопі соку троянди ефіроолійної сорту «Кримська красна». Розміри часток: 1 - до 50 нм; 2-до 100 нм, 3-до 200 нм; 4-до 350 нм; 5-до 760 нм

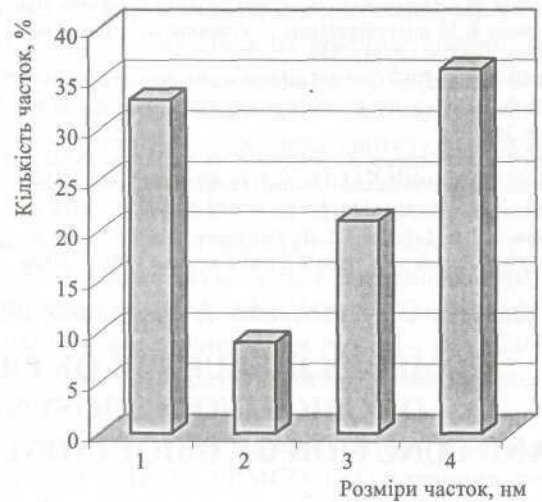

Рис. 2. Розподіл вірусних часток, виявлених методом електронної мікроскопії в соку рослин троянди ефіроолійної сорту «Райдуга». Розміри часток: 1 - до 242 нм; 2 - до 300 нм; 3 - до 580 нм; 4 - до 730 нм

паратів під електронним мікроскопом були виявлені вірусні частки, розміри яких дуже варіювали. З них близько 30 % склали частки з розмірами 730 ± 20 нм; 26 % - близько 300 нм; 14 % - до 50 нм; 4 % - до 100 нм; 3 % - до 200 нм.

Цікавим є той факт, що не тільки в зразках із листків виявлено вірусні частки, а й у пелюстках також. З пелюсток троянди ефіроолійної із симптомами різного забарвлення нами виявлено частки ниткоподібної форми.

При обстеженні іншого промислового сорту троянди - «Райдуга» - ми також знаходили вірусні частки різної морфології. Аналіз отриманих електронномікроскопічних даних показав, що в соку з рослин троянди сорту «Райдуга» співвідношення розмірів часток було таким: найбільша кількість вірусних часток (52 %) відповідала довжині 242 ± 50 нм; 36 % - 730 ± 30 нм, 8 % - 535 ± 50 нм, а 4 % мали довжину 300 нм (рис. 2).

Не менш цікаві результати отримано при дослідженні методом електронної мікроскопії соку рослин м'яти. Попередній візуальний аналіз за сортами визначив найбільш уражений сорт «Прилуцький-6» — саме йому була приділена особлива увага. Як і в попередніх дослідженнях, ми вивчали сік із листків та пагонів (рис. 3).

За результатами підрахунку (див. рис. 3) одержано таку картину: найбільша кількість часток (55 %) мала розміри близько 100 нм. Далі розміри розподілялися так: 21 % - 300 ± 5 нм; 16 % - 50 ± 10 нм; 6 % - 570 ± 30 нм, а 2 % - більше 850 ± 50 нм. Отже, в результаті електронномікро-

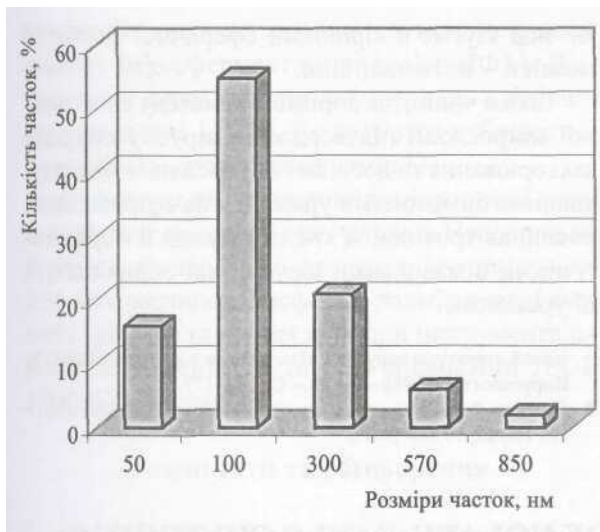

Рис. 3. Діаграма розподілу вірусних часток, виявлених у рослинному матеріалі з кореневищ м'яти сорту «Прилуцький-6»

скопичних досліджень відібраних при візуальному обстеженні кореневищ м'яти сорту «Прилуцький-6» було виявлено вірусні частки різних розмірів, що підтвердило наше припущення про вірусну природу хвороби на м'яті.

Відібрані при візуальних обстеженнях зразки лаванди основного виробничого сорту «Степна», так само, як і попередні види ефіроолійних рослин, вивчали методом негативного контрасту-

вання. Оскільки за існуючими посиланнями наукової літератури всі інфекційні хвороби на лаванді вважаються мікоплазменими, перед нами постало нелегке завдання відстояти свою думку й довести вірусну природу хвороби на лаванді. Тому для аналізу бралися такі самі зразки, що й для попередніх досліджень.

У зразках із соку листків лаванди з симптомами всихання і скручування верхівок ми виявили вірусні частки ниткуватої форми з розмірами близько 700 ± 30 нм і діаметром біля 12 нм та сферичної форми - 28 нм у діаметрі, а в зразках із симптомами жовтяниці - ниткуваті вірусні частки.

Перевірка соку відібраних зразків інших сортів і гібридів лаванди дала можливість переконатись у слушності нашого припущення щодо їхньої вірусної природи. Серед обстежених рослин найбільш ураженими виявилися гібриди 121 та 112/23.

Таким чином, у результаті електронномікроскопічних досліджень соку ефіроолійних рослин із різноманітними візуальними симптомами нами було знайдено віруси кількох типів симетрії: ниткоподібної форми завдовжки 600-850 нм і діаметром 12-15 нм, жорсткопаличкоподібної форми завдовжки 270-350 нм і діаметром 18 нм, а також ізометричної - із діаметром 28 нм та 32 нм. Ми спробували дослідити співвідношення між симптомами на рослинах та їх морфологією (рис. 4).

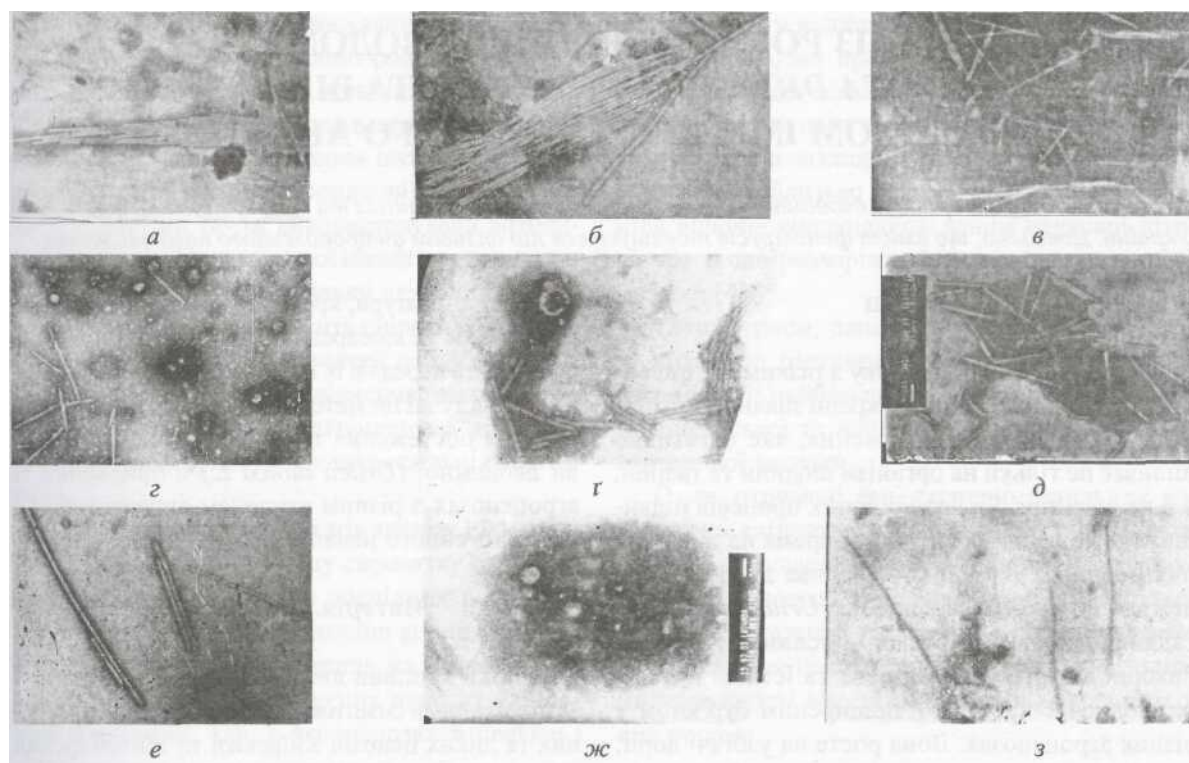

Рис. 4. Електроннограми часток вірусів із соку ефіроолійних рослин: а-в - троянди; г-д - м'яти; е-з - лаванди. Масштабна лінія відповідає 50 та 100 нм

Аналізуючи дані, отримані при дослідженні в електронному мікроскопі відібраних з ефіроолійних культур проб, ми дійшли висновку, що майже в усіх зразках є вірусні частки різної морфології. Отримані результати дають підставу зробити таке узагальнення: у рослин із симптомами деформації, виродження, затримки росту виявляються переважно частки жорсткої паличкоподібної форми. Симптоми скручування верхівок

ми пов'язуємо з віріонами сферичної форми, а мозаїки - ниткоподібної.

Таким чином, за допомогою методу електронної мікроскопії підтверджено вірусну природу захворювання та досліджено кореляцію між візуальними симптомами ураження на ефіроолійних рослинах троянди, м'яти та лаванди й морфологічними показниками вірусів, які спричиняють ці ураження.

1. Миронов А. А., Комиссарчик Я. Ю., Миронов В. А. Методы электронной микроскопии в биологии и медицине.- СПб.: Наука, 1994.-399 с.
2. Королев М. Б. Электронно-микроскопический анализ анти-

генной структуры вирусов // Итоги науки и техники ВИНТИ. Вирусология.- 1986.-№ 12.-С. 142-177.

3. Гнутова Р. В. Серология и иммунохимия вирусов растений.- М: Наука, 1993.-300 с.

N. Senchugova

VIRAL DISEASE DIAGNOSTICS OF VOLATILE OILS CULTURES BY ELECTRONIC MICROSCOPY METHOD

This thesis is dedicated to study the spread of viral infection in the three main volatile-oil crops of Crimea region: rose, mint and lavender. Morphological study of isolated viruses had shown that rose and mint are infected by rod-shaped viruses with the dimensions of 300x18 nm, which are serologically linked to tobacco mosaic virus. Lavender is mainly infected by filiform viruses with the dimensions 650-800x13 nm and serologically linked to potyvirus.